

TARPTAUTINĖ TEISINĖ PAGALBA CIVILINIAME PROCESĖ

Doktorantė Laura Gumuliauskienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas l.gumuliauskiene@tic.lt

Pateikta 2004 m. kovo 10 d.

Parengta spausdinti 2004 m. rugsėjo 2 d.

Pagrindinės sąvokos: tarptautinė teisinė pagalba, teisinis bendradarbiavimas, teisinės pagalbos prašymas, tarptautinis civilinis procesas.

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas vienas iš tarptautinio civilinio proceso institutų – tarptautinė teisinė pagalba civiliniame procese, nagrinėjant bylas su užsienio elementu. Ir tarptautinio civilinio proceso teisinių santykių, ir santykių, atsirandančių suteikiant tarptautinę teisinę pagalbą, naujumas, publikacijų šia tema stoka pagrindžia pasirinktos temos aktualumą. Ši tema iki šiol nebuvo plačiai nagrinėjama.

Dėl darbo pobūdžio ir ribotos straipsnio apimties nekeliamas tikslas aptarti, išanalizuoti visas problemas, susijusias su tarptautine teisine pagalba. Straipsnyje didesnis dėmesys atkreipiamas į Lietuvos teisinių institucijų praktikoje iškylandčias problemas, kai kurios jų fragmentiškai pateikiamos, analizuojamos, identifikuojamos jų priežastys ir siūlomi galimi sprendimo būdai. Taip pat apžvelgiamos teisinės pagalbos ir teisinio bendradarbiavimo perspektyvos, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare.

Straipsnyje daugiausia remiamasi nacionaliniais, tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktais, teismų ir kitų institucijų šių aktų taikymo praktika bei negausia šios srities mokslinė literatūra. Darbas grindžiamas empiriniu, pažinimo metodais, naudotasi ir kitais moksliniais metodais: sisteminė analize, loginiu metodu, sisteminiu.

Šiandien jau nieko nebestebina civilinių, komercinių ir kitų bylų su užsienio elementu gausa, sąvokos *tarptautinė sutartis, konvencija, tarptautinis civilinis procesas* ir kt. Tačiau neginčytina tai, jog, palyginti su civilinės teisės bei civilinio proceso teisės mokslais ir praktika, tarptautinis civilinis procesas ir atskiri jo institutai, kaip ir toliau straipsnyje analizuojama tarptautinė teisinė pagalba, yra pakankamai naujas reiškinys Lietuvos teisės doktrinoje. Iki Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. gyvenome beveik izoliuoti nuo viso pasaulio ir nesusidurdami su kitų valstybių teisinėmis sistemomis, todėl nebuvo nei teorinio, nei praktinio poreikio gilintis bei analizuoti šiuos klausimus – jie dar ir šiandien, kaip taikliai yra pasakęs prof. V. Mikelėnas, daugeliui tebelieka *terra incognita* [1, p. 10].

Tenka pripažinti, jog ir lietuviškos teisinės literatūros apie tarptautinį civilinį procesą, tarptautinę teisinę pagalbą nėra daug. Atskiri tarptautinio civilinio proceso klausimai minimi tarptautinei privatinei teisei, tarptautinei viešajai teisei, civiliniam procesui skirtuose leidiniuose¹, tačiau išsamios šių klausimų analizės Lietuvos teisės literatūroje rasti nepavyko. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tarptautinei teisei pagalbai, apskritai visam tarptautiniam civiliniam procesui dėmesio, palyginti su kitais civilinio proceso klausimais, taip pat skiria nedaug.

Kalbant apie tarptautinės teisinės pagalbos ir teisinio bendradarbiavimo civilinėse ir komercinėse bylose teisinį reglamentavimą ir besiformuojančią šios srities praktiką, svarbu aptarti ir šių sričių perspektyvą, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir Lietuvos Respublikoje įsigaliojus Europos Sąjungos teisės aktams, reglamentuojantiems tarptautinę teisinę pagalbą. Tačiau pagrindinis šio straipsnio tikslas – atskleisti ir išanalizuoti šiuo metu praktikoje iškylančias teisinio bendradarbiavimo ir tarptautinės teisinės pagalbos problemas, todėl dėl ribotos darbo apimties šios srities perspektyvai, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, nebus skiriama daug dėmesio.

I

Prieš pradėdant analizuoti konkrečias tarptautinės teisinės pagalbos gavimo bei teikimo problemas, matyt, pirmiausia reikėtų apibrėžti šią sąvoką. „Tarptautinė teisminė pagalba – tai procesinio veiksmo (akto) atlikimas (dokumentų įteikimas, įrodymų rinkimas, sprendimų pripažinimas ir pan.) kitos valstybės teismo prašymu“ [1, p. 180]. Teisinė pagalba plačiąja prasme suprantama kaip tarptautinės teisminės pagalbos teikimas ir civilinėse ar komercinėse bylose, ir baudžiamosiose bylose, tačiau šiame straipsnyje terminas *teisinė pagalba* vartojamas tik tarptautinei teisminei pagalbai civilinėse ir komercinėse bylose apibūdinti.

Tarptautinė teisinė pagalba yra būtina sąlyga išnagrinėti teisme bylą su užsienio elementu, kai tokiai proceso šaliai, kuri gyvena (ar veikia, jei tai juridinis asmuo) kitoje valstybėje, būtina įteikti įvairius procesinius dokumentus, informuoti apie teismo posėdžio datą, gauti šalių paaiškinimus, taip pat surinkti kai kuriuos įrodymus, esančius užsienyje, ir kt. Jei nebūtų šio tarptautinio civilinio proceso instituto arba jis veiktų neefektyviai, teismų darbas šios kategorijos bylose būtų paralyžiuotas, o proceso šalims nebūtų užtikrinta galimybė ginti pažeistas savo teises. Teisingumo ministerijoje per metus vidutiniškai gaunama apie 900–1000 įvairių teisinės pagalbos prašymų², tačiau apytiksliai net ketvirtadalį iš Lietuvos teismų gaunamų teisinės pagalbos prašymų tenka gražinti trūkumams šalinti. Dėl to, žinoma, nukenčia proceso trukmė, atsiranda papildomų pašto išlaidų ir pan.

Galima būtų išskirti keletą priežasčių, lemiančių teismų nežinojimą, kaip parengti vienokį ar kitokį teisinės pagalbos prašymą užsienio valstybės kompetentingai įstaigai:

1. Daugelio teisės teoretikų ir praktikų plačiai diskutuojamas šios srities, t. y. tarptautinės privatinės teisės doktrinos, tarptautinio civilinio proceso ir jo institutų, naujumas Lietuvoje, patirties, teisminės praktikos šioje srityje nebuvimas.
2. Beveik visi teisinės pagalbos klausimai reglamentuojami Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse bei konvencijose, kurių ir skaitymas, ir aiškinimas bei taikymas dažnai yra pakankamai keblus dalykas.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamoje praktikoje tarptautinei teisei pagalbai skiriama labai mažai dėmesio³.

¹ Pvz., žr. Mikelėnas V. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. – Vilnius: Justitia, 2001; Vadapalas V. *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis*. – Vilnius: Eugrimas, 1998.

² Šie duomenys nėra oficialiai patvirtinti. Būtina pabrėžti, jog čia pateikiamas bendras teisinės pagalbos prašymų skaičius ir civilinėse, ir baudžiamosiose bylose, be to, šie skaičiai neparodo teisinės pagalbos prašymų, teismų siunčiamų tiesiogiai į užsienio valstybes, statistikos.

³ Tarptautinės privatinės teisės srityje galima rasti tik tokius Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (LAT) priimtus dokumentus: LAT senato 2000–12–21 nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant

Pagrindiniai Lietuvos Respublikos teisės aktai, kuriais turi būti remiamasi, kreipiantis dėl tarptautinės teisinės pagalbos ar vykdant užsienio teismų teisinės pagalbos prašymus, yra šie:

- 1) Civilinio proceso kodekso¹ [2] (toliau – CPK) 801–807 straipsniai;
- 2) dvišalės (ir trišalė) Lietuvos Respublikos teisinės pagalbos ir teisinių santykių sutartys² [3; 4; 5; 6; 7];
- 3) 1965 m. Hagos Konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje [8];
- 4) 1970 m. Hagos Konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje [9];
- 5) ir tik 2003 m. liepos 17 d. Lietuvos Respublikoje įsigaliojusi 1954 m. Hagos Konvencija dėl civilinio proceso [10].

Reikia pabrėžti, jog naujajame CPK įteisintas ir kokybiškai, ir kiekybiškai naujas tarptautinės teisinės pagalbos civiliniame procese reglamentavimas Lietuvos civilinio proceso istorijoje, palyginti su iki 2003 m. sausio 1 d. galiojusiu tarybiniu Civilinio proceso kodeksu [11], kuris, žinoma, atsižvelgiant į atsirandantį poreikį, buvo „pripuolamai“ taisomas taip pat ir šioje srityje. Be to, jau pačiame CPK, jo 1 straipsnio 3 dalyje, įteisintas tarptautinių sutarčių viršenybės principas, neatskiriant ratifikuotų ir neratifikuotų (tik, žinoma, įsigaliojusių) Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vienareikšmiškai išsprendžia CPK ir tarptautinių sutarčių normų kolizijos klausimą.

Įdomus ir, praktikoje taikant tarptautinės teisės normas, ypatingai svarbus momentas, susijęs su tarptautinės teisinės pagalbos teisiniu reglamentavimu, – tai santykis tarp Lietuvos Respublikos dvišalių sutarčių (bei trišalės sutarties) ir daugiašalių sutarčių, t. y. konvencijų, kurių dalyvė yra Lietuva. Trumpai galima pasakyti, jog vis dėlto tarptautinėje teisėje svarbesnę vietą užima konvencijos. Nors tai ir nėra įteisinta jokia rašytine taisykle, tačiau patvirtina tendencija vienodinti tarptautinę privatinę teisę, o kartais ir tarptautinį civilinį procesą pasauliniu bei regioniniu mastu. Taigi, atsižvelgiant į tai, tais atvejais, kai, pavyzdžiui, teismo dokumentų įteikimo ar kitus klausimus reglamentuoja ir dvišalė Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis, ir konvencija, kurios dalyvė yra ir Lietuva, ir ta valstybė, su kuria Lietuva yra sudariusi šią sutartį, būtina žiūrėti į tos konvencijos nuostatą, nustatančią jos santykį su kitomis valstybės narės tarptautinėmis sutartimis. Jei joje skelbiama, jog konvencija neturi įtakos konvencijų (sutarčių), kurių nuostatos reguliuoja ir šioje

tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika. 2001. Nr. 14, ir Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga, aprobuota LAT senato 2000–12–21 nutarimu Nr. 28 // Teismų praktika. 2001. Nr. 14. Pastarajame dokumente, kalbant apie dokumentų įteikimą ir bei įrodymų rinkimą užsienyje, tik nurodomi šias sritis reglamentuojantys dokumentai bei įvardijama keletas dažniau pasitaikančių klaidų.

¹ Straipsnyje remiamasi 2004 m. kovo 10 d. galiojusio CPK redakcija.

² Šiuo metu sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose galioja su šiomis valstybėmis: Latvijos Respublika, Estijos Respublika, Moldovos Respublika, Lenkijos Respublika, Ukraina, Baltarusijos Respublika, Rusijos Federacija, Kazachstano Respublika, Uzbekistano Respublika, Azerbaidžano Respublika ir Kinijos Liaudies Respublika; iš viso – 10 sutarčių. Praktiškai visos šios sutartys yra dvišalės, išskyrus vieną trišalę sutartį – Lietuvos Respublikos, Latvijos Respublikos ir Estijos Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių. Visos šios sutartys beveik yra identiškos, išskyrus sutartį su Lenkijos Respublika, kuri, be santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, dar reglamentuoja ir santykius darbo bylose.

Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose, pasirašyta 2000 m. kovo 20 d. Pekine ir įsigaliojusi 2002 m. sausio 29 d., nuo kitų sutarčių su minėtomis valstybėmis skiriasi tuo, jog ji nereglamentuoja civilinės būklės aktų įrašų nuorašų bei kopijų persiuntimo į kitą susitariančią valstybę, ir šių dokumentų, išduotų vienoje susitariančioje valstybėje, legalizavimas kitoje susitariančioje valstybėje, lieka galiojantis.

Taip pat paminėtina 1995 m. spalio 20 d. Stambule pasirašyta Lietuvos Respublikos ir Turkijos Respublikos teisinio ir teismo bendradarbiavimo komercinėse ir civilinėse bylose sutartis, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1996 m. vasario 6 d. įstatymu Nr. I–1194 (Valstybės žinios. 1996. Nr. 18–464). 2003 m. rugsėjo 15 d. Jerevane taip pat buvo pasirašyta Lietuvos Respublikos ir Armėnijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose.

konvencijoje reglamentuojamus klausimus ir kurių šalys yra arba bus susitariančios valstybės, taikymui (kaip, pavyzdžiui, skelbia 1970 m. Hagos Konvencijos 32 straipsnis), tai bus taikomos dvišalės Lietuvos Respublikos sutarties nuostatos. Kai kurios konvencijos leidžia sudaryti dvišalius susitarimus šalims, konvencijos dalyvėms, kad būtų pagerintas konvencijos reglamentuojamų klausimų sprendimas (pvz., Konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų [12] 36 str.). Nors ir nedaug, tačiau yra ir tokių konvencijų, kurios griežtai nustato, kad konvencija pakeičia visas kitas dvišales sutartis ar konvencijas¹, arba reikalauja dvišalius susitarimus pritaikyti prie konvencijos nuostatų². Tokiu atveju konkreitiems klausimams spręsti turi būti taikomos konvencijos nuostatos, o dvišalės sutartys gali būti taikomos tik tada, kai jos pagerina konvencijos reguliuojamų santykių reglamentavimą.

Kai 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublika tapo Europos Sąjungos nare, Lietuvoje įsigaliojo ir Europos Sąjungos teisės aktai, reglamentuojantys teisinės pagalbos klausimus tarp valstybių – Europos Sąjungos narių. Būtina paminėti tokius pagrindinius Tarybos reglamentus: 2000-05-29 Tarybos reglamentas dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse (EB) Nr. 1348/2000 ir 2001-05-28 Tarybos reglamentas dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose (EB) Nr. 1206/2001 [13]. Europos Sąjungos teisės aktų įsigaliojimas Lietuvos Respublikoje ir būtinybė sugebėti juos teisingai taikyti taps nauju išbandymu Lietuvos teisinėms institucijoms.

CPK normos, reglamentuojančios teisinę pagalbą, dažnai nukreipia į tarptautines sutartis, ir iš esmės visais atvejais: ir rengiant teisinės pagalbos prašymą, ir jį vykdyt, daugiausia turėtų būti vadovojamasi tarptautinėmis sutartimis, turint omenyje tarptautinės teisės viršenybės principą (išskyrus atvejus, kai pati tarptautinė sutartis nukreipia į nacionalinius įstatymus, pavyzdžiui, dėl dokumentų įteikimo tvarkos (Lietuvos Respublikos, Latvijos Respublikos ir Estijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių 9 straipsnio 1 dalis)).

II

Analizuojant mūsų CPK normas, skirtas tarptautinės teisinės pagalbos teikimui reglamentuoti, lieka neaišku, kokie teismai Lietuvos Respublikoje vykdo užsienio valstybių teismų teisinės pagalbos prašymus: CPK 802 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendro pobūdžio nuostata – „prašymą suteikti teisinę pagalbą vykdo Lietuvos Respublikos teismai.“ Tik įrodymų užtikrinimas yra aiškiai reglamentuotas CPK 806 straipsnyje – šią funkciją pavesta atlikti apylinkių teismams pagal savo veiklos teritorijas.

Lietuvai rengiantis nuo 2004 m. gegužės 1 d. tapti visateise Europos teismo tinklo civilinėse ir komercinėse bylose (angl. *European Judicial Network in Civil and Commercial Matters*, vok. *Europäisches Justizielles Netz für Zivil- und Handelsachen*) nare, į šį klausimą turėjo būti atsakyta aiškiai ir vienareikšmiškai: turėjo būti konkrečiai nurodyta, kokie teismai Lietuvos Respublikos teritorijoje yra kompetentingi priimti ir vykdyti užsienio valstybių teismų teisinės pagalbos prašymus (ir prašymus dėl įrodymų surinkimo, kurių vykdymą CPK pavada atlikti apylinkių teismams, ir prašymus dėl dokumentų įteikimo, nepaisant to, kad aiškaus pastarųjų vykdymo reglamentavimo CPK nėra). Lietuva, pildydama technines adaptacijas, nurodė, jog visus teisinės pagalbos prašymus Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdo miestų ir rajonų apylinkių teismai pagal savo veiklos teritorijas, kaip dabar ir yra įprasta, tačiau nepatvirtinta jokių teisės aktų.

Įdomu paminėti, jog sukurti Europos teismo tinklą civilinėse bei komercinėse bylose ir visuomenei lengvai prieinamą informacinę sistemą buvo nuspręsta per Europos Tarybos

¹ Toks griežtas konvencijų taikymo principas labiau būdingas baudžiamosios teisės konvencijoms (pvz., 1957 m. Europos Konvencijos dėl ekstradicijos (Valstybės žinios. 1995. Nr. 34) 28 straipsnio 1 dalis).

² Pavyzdžiui, 1983 m. Europos nuteistųjų asmenų perdavimo konvencijos (Valstybės žinios. 1995. Nr. 42) 22 straipsnio 2 dalis.

specialų posėdį, vykusį Tampere 1999 m. spalio mėnesį – toks pasiūlymas buvo suformuluotas šio posėdžio išvadose. 2001 m. gegužės 28 d. buvo priimtas Tarybos sprendimas, sukuriantis Europos teisminį tinklą civilinėse ir komercinėse bylose 2001/470/EB¹ [13]. Remiantis šiuo sprendimu, buvo įkurtas teisminis tinklas, kad pagerintų, supaprastintų ir paspartintų veiksmingą valstybių narių teisminį bendradarbiavimą civilinėse ir komercinėse bylose. Europos teisminiam tinklui civilinėse ir komercinėse bylose priklauso Europos Sąjungos valstybių narių teisingumo ir vykdamosios valdžios atstovai, kurie susitinka keletą kartų per metus ir aptaria praktikoje išskylančias problemas, kartu ieško jų sprendimo būdų, atnaujina savo valstybių informaciją, skelbiamą tinklo interneto puslapyje. Tinklo pagrindinis tikslas yra padėti ir palengvinti darbą tų žmonių, kurie susiduria su teisiniais ginčiais, peržengiančiais vienos valstybės ribas [14].

III

Tikriausia būtų neįdomu ir netikslinga imtis kartoti dvišalių (ir trišalės) Lietuvos Respublikos teisinės pagalbos ir teisinių santykių sutarčių nuostatas ar 1965 m. ir 1970 m. Hagos Konvencijų nuostatas, be to, šito neleistų padaryti ir ribota straipsnio apimtis, tačiau būtina paminėti esminį jų skirtumą – susižinojimo su užsienio valstybių kompetentingomis įstaigomis tvarką.

Pagal dvišales sutartis (ir trišalę sutartį), Lietuvos teismų susižinojimas su užsienio valstybių kompetentingomis įstaigomis vyksta išimtinai per šalių paskirtas centrinės įstaigas (pavyzdžiui, Sutarties su Ukraina 4 str.). Vienose sutartyse centrinės įstaigos yra aiškiai įvardytos (pavyzdžiui, Sutartyje su Ukraina: Lietuvos Respublikoje – Teisingumo ministerija, Generalinė prokuratūra), kitose sutartyse dėl to buvo susitarta papildomai (pavyzdžiui, Sutartyje su Baltarusijos Respublika). Tuo tarpu ir 1965 m. Hagos Konvencijos 2 straipsnyje, ir 1970 m. Hagos Konvencijos 2 straipsnyje yra aiškiai pasakyta, jog susitariančios valstybės paskiria centrinę įstaigą, kuri priims kitų susitariančių valstybių teisminių institucijų siunčiamus teisinės pagalbos prašymus. Ši formuluotė buvo pakartota ir konvencijų ratifikavimo įstatymuose, teikiant Lietuvos Respublikos pareiškimus dėl konvencijų: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija yra paskiriama centrine įstaiga, priimančia kitų susitariančių valstybių teisminių įstaigų siunčiamus prašymus. Kažkodėl žodžio „kitų“ Lietuvos teismai dažnai nepastebi ir prašymus, vadovaudamiesi minėtomis Hagos Konvencijomis, siunčia į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją (pavyzdžiui, Trakų rajono apylinkės teismas civ. byloje Nr. 2–39–06/2003 m. kreipėsi dėl dokumentų įteikimo Vokietijoje gyvenančiai I. Buhmann, Panevėžio apygardos teismas civ. byloje Nr. 2–178–04/2003 m. – dėl dokumentų įteikimo Vokietijos įmonei „Nord-trade WmbH“). Tenka pastebėti, jog toks, šiuo atveju neteisingas, Hagos Konvencijų aiškinimas pateikiamas ir kai kuriuose naujausios teisinės literatūros leidiniuose².

Ateityje tokią klaidingą Lietuvos teismų praktiką, susijusią su Hagos Konvencijomis, gali sąlygoti ir CPK 801 straipsnio 1 dalies nuostata, jog Lietuvos Respublikos teismai su užsienio valstybių teismais dėl teisinės pagalbos susižino per Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją. Ši nuostata tiko ankstesniame CPK, kai Lietuvoje dar negaliojo minėtos Hagos Konvencijos ir prisijungimas prie jų buvo tolimesnė perspektyva, tačiau šandien tokia CPK nuostata šiek tiek neatitinka realios situacijos. Juo labiau, kad ir Europos Sąjungoje siekiama tiesioginio bendradarbiavimo tarp skirtingų valstybių teismų. Pavyzdžiui, pagal Tarybos reglamento (EB) Nr. 1348/2000 4 straipsnio 1 dalį teisminiai dokumentai turės būti tiesiogiai ir kuo greičiau perduodami iš vienos agentūros į kitą – šios agentūros yra paskirtos pagal

¹ Rengiant straipsnį, šio sprendimo autentiško vertimo į lietuvių kalbą dar nebuvo, todėl pavadinimas gali būti netikslus.

² Pvz., Mikelėnas V. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 182-183.

šio Reglamento 2 straipsnį¹. Teisingumo ministerija, kaip centrinė įstaiga, pagal Reglamento 3 straipsnį bus atsakinga tik už informacijos teikimą perduodančiosioms agentūroms, problemų, galinčių atsirasti perduodant įteiktinus dokumentus, sprendimą ir išimtinai – už prašymo įteikti dokumentus kompetentingai gaunančiajai agentūrai persiuntimą.

Kalbant apie centrinių įstaigų funkcijų pagal dvišales (ir trišalę) Lietuvos Respublikos teisinės pagalbos sutartis, dar būtina paminėti, jog nėra aiškaus Teisingumo ministerijos ir Generalinės prokuratūros šios srities kompetencijos atskyrimo, todėl teismams tenka spręsti, į kurią instituciją kreiptis. Tai, žinoma, aktualu tik kalbant apie teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose, bet kaip problema tarptautinės teisinės pagalbos institute apskritai išskirtina.

IV

Kitas svarbus momentas, analizuojant tarptautinę teisinę pagalbą bei jos reikšmę bylų nagrinėjimui, – tai bylų nagrinėjimo terminai. Matyt, vienareikšmiškai galima teigti, jog 99 proc. bylų su užsienio elementu yra pasmerktos ilgesniam nagrinėjimui nei analogiškos bylos, kur visi proceso dalyviai yra Lietuvos Respublikos teritorijoje. Nei Lietuvos Respublikos teisinės pagalbos sutartys, nei Hagos Konvencijos nenustato konkrečių teisinės pagalbos prašymų vykdymo terminų, todėl kyla klausimas, kiek gali užtrukti, kol teismas gaus atsakymą į teisinės pagalbos prašymą. Tai ypatingai svarbu, kai proceso dalyviui, esančiam užsienyje, siunčiamas pranešimas apie teismo posėdžio datą – kada turi būti paskirtas bylos nagrinėjimas?

Užsienio valstybių šios srities praktika labai skirtinga. Pavyzdžiui, Vokietijos federalinė teisingumo ministerija yra pareiškusi, jog vykdys teisinės pagalbos prašymus, kurie bus gauti ne vėliau kaip vienas mėnuo iki jų įvykdymo datos, o Rusijos Federacijos teisingumo ministerija yra pareiškusi, jog vykdys teisinės pagalbos prašymus, kurie bus gauti ne vėliau kaip 12 mėn. iki jų įvykdymo datos, praktiškai Lietuvos teismų prašymų vykdymas Rusijos Federacijoje užtrunka net ir 14 mėnesių ar dar ilgiau. Baltarusijos Respublikoje ir Ukrainoje teisinės pagalbos prašymai vidutiniškai įvykdomi per 3–6 mėnesius.

Deja, tarptautinės sutartys nenustato jokių priemonių tam, kad teisėjas galėtų paveikti teisinės pagalbos prašymo vykdymo trukmę. Tačiau, nepaisant to ir turint omenyje naujojo CPK poziciją dėl teisėjo padėties procese (teisėjas yra proceso šeiminkas, jo tvarkytojas [15]), jis tikriausiai neturėtų būti visiškai pasyvus ir tik teismo posėdžio dieną susimąstyti, ar gautas atsakymas į teisinės pagalbos prašymą. Vis dėlto pareiga domėtis teisinės pagalbos prašymo vykdymo eiga teisėjui aiškiai niekur nesuformuluota, todėl tokių atvejų praktikoje pasitaiko retai.

Galima išskirti ir dar vieną problemą, susijusią su tarptautine teisine pagalba, kai daugiausia reikia remtis tarptautinės teisės aktais, – tai tarptautinių sutarčių autentiški tekstai bei jų vertimai.

„[...] „Valstybės žiniuose“ dažniausiai skelbiamas ne autentiškas konvencijos (sutarties) tekstas, o jo oficialus vertimas į lietuvių kalbą. Kokybišką ir precizišką tikslų vertimą sunku atlikti. Todėl nenuostabu, kad galimi lingvistiniai autentiško konvencijos (sutarties) teksto ir jo lietuviško varianto (nors ir oficialaus) neatitikimai“ [1, p. 68]. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999-02-13 nutarimu „Dėl Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų teisės aktų vertimo“², visų tarptautinės teisės šaltinių vertimų į lietuvių kalbą autentiškumą tvirtina VĮ „Vertimo, dokumentacijos ir informacijos centras“, tačiau vis dėlto netikslumų pasitaiko. Akivaizdus pavyzdys – 1965 m. Hagos Konvencijos priedo „Prašymo įteikti užsienyje

¹ Pagal Tarybos reglamento (EB) Nr. 1348/2000 2 straipsnį, perduodančiosiomis ir gaunančiosiomis agentūromis paskiriami valstybės tarnautojai, institucijos ar kiti asmenys, kompetentingi perduoti ir/ar gauti teisinius ar neteisiškus dokumentus. Lietuvoje, teikiant informaciją Europos teismui tinklui civilinėse ir komercinėse bylose, kaip tokios agentūros buvo nurodyti teismai.

² Valstybės žinios. 1999. Nr. 18–478.

teisminius arba neteisminius dokumentus“ vertimas. Grafoje, kurioje turi būti nurodoma prašančioji institucija (angl. *Identity and Address of the Applicant*, vok. *Bezeichnung und Anschrift der ersuchenden Stelle*, pranc. *Identite et adresse du requerant*), t. y. teismas, pateikiantis teisinės pagalbos prašymą, lietuvių kalba prašoma nurodyti pareiškėjo asmens tapatybę ir adresą, todėl pasitaiko atvejų, kai šioje grafoje nurodomas pareiškėjas civilinėje byloje, o tai yra visiškai nelogiška, ypač atsižvelgiant į Konvencijos 3 straipsnį, kuriame kalbama apie kompetentingos institucijos arba teismo pareigūno teisę perduoti prašymą. Joks proceso dalyvis negalėtų perduoti prašymo įteikti dokumentus kitos valstybės kompetentingoms institucijoms, remdamasis 1965 m. Hagos Konvencija.

Be to, taikant tarptautines sutartis, iškyla ir kitų problemų, pavyzdžiui: teismai nieko nėra girdėję apie kitų valstybių išlygas bei pareiškimus dėl taikomos konvencijos, nežino, kaip ir kur rasti kompetentingos institucijos, kuriai turi būti siunčiamas prašymas, pavadinimą ir adresą, nors apie išlygas ir yra kalbama jau minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgoje. Lietuvos teismai taip pat dažnai neprideda unifikuotų prašymo suteikti teisinę pagalbą ir patvirtinimo apie dokumentų įteikimą formų, prideda ne tas formas, užpildo jas netinkamai (pvz., ne ta kalba, nepatvirtina herbiniu teismo antspaudu ir pan.) – šios formos yra būtinos, kreipiantis dėl teisinės pagalbos į kompetentingas užsienio valstybių institucijas. Vis dėlto tokios teismų klaidos iš dalies yra pateisinamos, nes minėtos formos nėra skelbiamos kaip tarptautinių sutarčių priedai (išskyrus 1965 m. Hagos Konvencijos prieduose pateikiamas formas), jos tik buvo Teisingumo ministerijos siunčiamos teismams ir dabar yra skelbiamos Teisingumo ministerijos interneto puslapyje.

V

Nagrinėjant tarptautinės teisinės pagalbos institutą, būtina paminėti ir keletą problemų, su kuriomis susiduriama, organizuojant kitų valstybių teismų teisinės pagalbos prašymų vykdymą:

1. Minėtas neaiškumas dėl teismų, kuriems turi būti perduodami vykdyti Teisingumo ministerijoje iš užsienio valstybių gauti teisinės pagalbos prašymai.
2. Kita problema susijusi su užsienio valstybių teismų dokumentų įteikimu. Nors ir CPK 802 straipsnio 1 dalis, ir tarptautinės sutartys (pavyzdžiui, dvišalės sutarties su Moldovos Respublika 9 str. 1 d.) nurodo į prašymą vykdančios valstybės vidaus teisę, tačiau ne visada aišku, kaip turėtų būti elgiamasi, kai gavėjas, kviečiamas į teismą, neatvyksta atsiimti jam skirtų dokumentų, kai nurodytas netikslus jo adresas arba įmonė nurodytu adresu nebeveikia ir pan. CPK 117–132 straipsniuose įteisintos procesinių dokumentų įteikimo taisyklės ne visada visiškai atsako į minėtus klausimus, ir teismai kartais nežino, kaip dera elgtis vienu ar kitu atveju.

Visos straipsnyje iškeltos problemos ir keblumai, susiję su tarptautine teisine pagalba, rodo, jog Lietuvos teismams trūksta šios srities informacijos. Kaip jau buvo minėta, CPK įteisinga tik bendrus tarptautinės teisinės pagalbos principus. Tarptautinės sutartys bei konvencijos taip pat smulkiai nereglamentuoja teisinės pagalbos prašymų vykdymo organizavimo ar teisinės pagalbos prašymo rengimo pačioje valstybėje.

Jei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pakankamai plačiai nagrinėja tarptautinės privatinės teisės problemas, tai tarptautinės teisinės pagalbos institutas praktiškai nenagrinėjamas. Vienintelis bandymas formuoti vienodą teismų praktiką, susijusią su teisine pagalba, t. y. teisminių ir neteisminių dokumentų įteikimu užsienyje, yra Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2002 m. lapkričio 5 d. konsultacija Nr. 14–K „Dėl pranešimo apie administracinės bylos nagrinėjimą įteikimo užsienio valstybėje gyvenančiam asmeniui tvarkos“, vėliau pakeista naujos redakcijos 2003 m. sausio 10 d. konsultacija Nr. K–30 [16].

Šviečiamąjį darbą, susijusį su tarptautine teisine pagalba, iš dalies atlieka prof. V. Mikėlnas teoriniais vadovėliais, tačiau aktualiausi praktiniai klausimai taip ir lieka „atviri“. Kai

kurias spragas „lopo“ Teisingumo ministerija, kaip institucija, organizuojanti Lietuvos teismų susižinojimą su užsienio teismais ir kitomis užsienio įstaigomis¹.

VI

Net ir tam tikru aspektu išanalizavus tarptautinės teisinės pagalbos civiliniame procese problemas, galima pastebėti, jog šioje srityje dar būtinas šviečiamasis darbas, vienodos bei teisingos teismų praktikos formavimas, taip pat teisės normų tobulinimas.

Pirmiausia būtina šiek tiek patobulinti naująjį CPK: jis turėtų aiškiai nustatyti, kurios grandies teismai Lietuvoje yra kompetentingi vykdyti užsienio valstybių teisminių institucijų teisinės pagalbos prašymus, kartu turėtų būti atsakyta vienareikšmiškos CPK 801 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog Lietuvos Respublikos teismai su užsienio valstybių teismais dėl teisinės pagalbos susižino per Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją.

Kreipimosi dėl tarptautinės teisinės pagalbos civilinėse ar komercinėse bylose, jos teikimo analizė bei šioje srityje pastebimos problemos, tarptautinės teisės šaltinių aiškinimo bei taikymo sunkumai leidžia daryti išvadą, jog Lietuvos teismams, kad kokybiškai integruotųsi į Europos bei viso pasaulio valstybių teismų tinklą, būtinas tarptautinio teisinio bendradarbiavimo vadovas, t. y. dokumentas, kuris pateiktų atsakymus į įvairius tarptautinės teisinės pagalbos srityje iškylančius klausimus, į kuriuos aiškių atsakymų nepateikia nei CPK, nei tarptautinės ar Europos Sąjungos teisės aktai.

Iškyla klausimas, kokios formos toks dokumentas turėtų būti. Yra valstybių (pvz., Švedija, Suomija), turinčių specialius nacionalinius įstatymus dėl tarptautinio teisinio bendradarbiavimo ir netgi atskirus įstatymus baudžiamosiose ir civilinėse bylose. Specialūs teisės aktai, reglamentuojantys tarptautinių sutarčių taikymą, teikiant teisinę pagalbą, naudojami ir kitose valstybėse: pavyzdžiui, Rusijos Federacijoje vis dar galioja TSRS priimti specialūs norminiai aktai (pavyzdžiui, 1988 m. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakymas „Dėl TSRS tarptautinių sutarčių dėl teisinės pagalbos civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose vykdymo priemonių“, 1958 m. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakymas, 1996 m. Rusijos Federacijos Prezidento potvarkio priedėlis ir t. t. [17, p. 451; 18, p. 393; 19, p. 587].

Žinoma, nacionalinis įstatymas suteiktų daugiau aiškumo aptariamoje srityje. Šią spragą taip pat galėtų užpildyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip jau ne kartą yra pildęs įvairias spragas, pasinaudodamas įstatymo jam suteikta teise formuoti vienodą teismų praktiką, ypač kai pirmą žingsnį šia linkme jau žengė Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas.

Galbūt galimi ir kiti šio dokumento variantai, pavyzdžiui, instrukcija ar tvarka dėl tarptautinio teisinio bendradarbiavimo, patvirtinta Teisingumo ministro įsakymo, arba tiesiog metodinė medžiaga šiuo klausimu.

Klausimas, kokio pavidalo teisinio bendradarbiavimo vadovas galėtų būti priimtas ir išvysti dienos šviesą, galėtų tapti tiesiog apmąstymų ir svarstymų objektu ir tolesnių diskusijų tema, ieškant geriausio ir visiems: teisės teoretikams bei praktikams, priimtinausio varianto.

Išvados

Išnagrinėjus vieno iš tarptautinio civilinio proceso institutų – tarptautinės teisinės pagalbos, problemas, apibendrinant galima teigti, jog jas iš esmės lemia: 1) visų teisės teoretikų plačiai diskutuojamas šios srities naujumas, patirties, teisinės praktikos šioje srityje

¹ 2000 m. balandžio 26 d. Teismų departamento prie Teisingumo ministerijos raštas Nr. 901f apygardų ir apylinkių teismų pirmininkams „Dėl teisinio bendradarbiavimo su užsienio šalimis“; 2001 m. rugpjūčio 14 d. Teisingumo ministerijos raštas Nr. 02–02–0103678 Lietuvos teismams „Dėl Hagos konvencijų“; 2002 m. kovo 19 d. Teisingumo ministerijos raštas Nr. 04–020–1536 Lietuvos teismams „Dėl abipusiškumo principo tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos įgyvendinimo, pripažįstant teismų sprendimus“; raštai teismams kiekvienu konkrečiu atveju ir kt.

nebuvimas; 2) tai, jog beveik visi teisinės pagalbos klausimai reglamentuojami Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse bei tarptautinėse konvencijose, kurių ir skaitymas, ir aiškinimas, ir taikymas dažnai – pakankamai keblus dalykas; 3) menkas Lietuvos Aukščiausio Teismo dėmesys šiai sričiai.

Galima išskirti šias pagrindines tarptautinės teisinės pagalbos civiliniame procese problemas:

1. Analizuojant mūsų CPK normas, skirtas tarptautinės teisinės pagalbos teikimui reglamentuoti, lieka neaišku, kokie teismai Lietuvos Respublikoje yra kompetentingi vykdyti užsienio valstybių teismų teisinės pagalbos prašymus: CPK 802 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendro pobūdžio nuostata „prašymą suteikti teisinę pagalbą vykdo Lietuvos Respublikos teismai“. Tik įrodymų užtikrinimas yra aiškiai reglamentuotas CPK 806 straipsnyje ir šią funkciją pavesta atlikti apylinkių teismams pagal savo veiklos teritorijas.
2. Skirtinga Lietuvos teismų susižinojimo su užsienio valstybių teisingumo institucijomis tvarka, remiantis dvišalėmis sutartimis ir 1965 m. bei 1970 m. Hagos Konvencijomis: net civilinio proceso teisės mokslininkai pateikia ydingą kai kurių normų šiuo klausimu interpretavimą; klaidingą Hagos Konvencijų nustatomą susižinojimo tvarką gali sąlygoti ir CPK 801 straipsnio 1 dalies nuostata, jog Lietuvos Respublikos teismai su užsienio valstybių teismais dėl teisinės pagalbos susižino per Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją.
3. Nėra aiškaus Teisingumo ministerijos ir Generalinės prokuratūros kompetencijos tarptautinės teisinės pagalbos plačiąja prasme srityje atskyrimo.
4. Ilgi bylų su užsienio elementų nagrinėjimo terminai bei priemonių užtikrinti greitesnę teisinės pagalbos prašymų įvykdymą nebuvimas.
5. Tarptautinės teisės šaltinių skaitymo problema, t. y. galimi autentiškų tekstų bei vertimų netikslumai.
6. Formų pagal įvairias tarptautines sutartis bei konvencijas rengimo bei pildymo problemos.

Išskėlus ir tam tikru aspektu išanalizavus tarptautinės teisinės pagalbos problemas bei atsižvelgiant į užsienio šalių praktiką, straipsnyje suformuluotas pasiūlymas: Lietuvos teismams, kad šie kokybiškai integruotųsi į pasaulio bei Europos valstybių teismų tinklą, būtinas nacionaliniu lygiu priimtas tarptautinio teisinio bendradarbiavimo vadovas. Jis galėtų būti atskiras įstatymas, instrukcija ar tvarka, patvirtinta, pavyzdžiui, teisingumo ministro, arba Lietuvos Aukščiausio Teismo priimtas dokumentas. Taip pat siūloma koreguoti ir kai kurias CPK nuostatas.

LITERATŪRA

1. **Mikelėnas V.** Tarptautinės privatinės teisės įvadas. – Vilnius: Justitia, 2001.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002–02–28 įstatymu Nr. IX–743 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36–1340.
3. **Lietuvos Respublikos** ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 2001. Nr. 75–2642.
4. **Lietuvos Respublikos** ir Turkijos Respublikos teisinio ir teismo bendradarbiavimo komercinėse ir civilinėse bylose sutartis // Valstybės žinios. 1996. Nr. 18–464.
5. **Lietuvos Respublikos** ir Uzbekistano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1997. Nr. 101–2552.
6. **Lietuvos Respublikos** ir Kazachstano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1998. Nr. 51–1399.

7. **Lietuvos Respublikos** teisingumo ministerija. Lietuvos Respublikos sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. – Vilnius: TIC, 1994.
8. **1965 m.** Hagos Konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje // Valstybės žinios. 2000. Nr. 44–1252.
9. **1970 m.** Hagos Konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje // Valstybės žinios. 2000. Nr. 44–1250.
10. **1954 m.** Hagos Konvencija dėl civilinio proceso // Valstybės žinios. 2002. Nr. 97–4255.
11. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 1964-07-07 įstatymu. – Vilnius: TIC prie TM, 1996.
12. **1980 m.** Hagos Konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų // Valstybės žinios. 2002. Nr. 51–1932.
13. <http://www.europa.eu.int/eur-lex/de/index.html>
14. http://europa.eu.int/comm/justice_home/ejn/index_de.htm
15. **Valančius V.** Naujojo Civilinio proceso kodekso naujovės // Teisės problemos. Teisės institutas, 2003. Nr. 1.
16. <http://www.lvat.lt/kons.asp>
17. **Звеков В. П.** Международное частное право. – Москва: Норма, 1999.
18. **Международное** право. – Москва: Норма-Инфра, 1999.
19. **Международное** частное право. – Москва: Проспект, 2002.
20. <http://www3.lrs.lt/n/eu/DPaieskaeu.html>
21. <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Pirmas=1>
22. <http://www.lat.litlex.lt/>

Internationale Rechtshilfe in dem Zivilprozess

Doktorandin Laura Gumuliauskienė

Rechtsuniversität Litauen

Grundbegriffe: internationale Rechtshilfe, rechtliche Zusammenarbeit, Rechtshilfeersuchen, internationaler Zivilprozess.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel „Internationale Rechtshilfe in dem Zivilprozess“ werden aktuelle Probleme eines der Institute des internationalen Zivilprozesses, solches, wie internationale Rechtshilfe in Zivilsachen analysiert, es wird versucht, ihre Gründe festzustellen.

Im wesentlichen ist der Artikel mehr auf diejenigen Probleme orientiert, die in der praktischen Arbeit der litauischen rechtlichen Institutionen bei der Zusammenarbeit mit zuständigen ausländischen Stellen in Bezug auf internationale Rechtshilfe auf Grund von unterschiedlichen internationalen Verträgen sowie auf Vermittlung bei der Ausführung von Rechtshilfeersuchen der ausländischen Staaten in der Republik Litauen entstehen. In dem Artikel wird es ebenfalls ein Blick auf Aussichten für rechtliche Zusammenarbeit sowie Rechtshilfe in zivil- und handelsrechtlichen Sachen geworfen, wenn Litauen zum Mitglied der Europäischen Union wird und Rechtsakte der Europäischen Union in Bezug auf internationale Rechtshilfe der Republik Litauen gegenüber in Kraft treten werden.

In dem Artikel werden nicht nur konkrete Fragen gestellt und wird es auf Lücken in rechtlicher Regelung der internationalen Rechtshilfe hingewiesen, sondern auch werden begründete Schlussfolgerungen gezogen, mögliche Problemlösungen vorgeschlagen, wobei Vorschläge für

Gesetzgeber und Rechtsanwender formuliert werden. Nachdem Probleme der internationalen Rechtshilfe benannt und in einem bestimmten Umfang analysiert werden, wird es in dem Artikel ein Vorschlag unter Berücksichtigung der ausländischen Erfahrung in diesem Zusammenhang formuliert, und zwar: für litauische Gerichtsbarkeit zu ihrer qualitativen Integration und Eingliederung in das welt- und europaweite Netz der Gerichte ist ein Leiter für internationale Rechtshilfe auf nationaler Ebene erforderlich. Darüber hinaus wird es empfohlen, manche Vorschriften der litauischen Zivilprozessordnung zu korrigieren.

Die Arbeit wurde unter Anlehnung sowohl an nationale und internationale Rechtsakte, als auch an die Rechtsakte der Europäischen Union, litauische Gerichtspraxis, die in diesem Bereich nicht umfangreich ist, Autorenarbeiten aus dem Gebiet der Rechtswissenschaft geschrieben. Bei der Arbeit wurde empirische, Systematisierungsmethode, Methode der logischen Analyse sowie andere wissenschaftlichen Methoden angewandt.

